

Mateu Rodrigo Lizondo *

ROC CHABÀS, MEDIEVALISTA **

EL canonge Roc Chabàs i Llorens marca una fita en la historiografia valenciana, perquè a ell es deu, amb la tenacitat que li era característica, l'entrada del mètode modern en els estudis històrics al nostre país. Nascut a Dénia el 1844, va seguir la carrera eclesiàstica a València, on es graduaria més tard, a la Universitat Pontifícia, de doctor en Teologia. De fet, però, a banda de les exigències de la seua professió d'home d'Església, primer en el càrrec de coadjutor de la parròquia de la seua ciutat natal, i després en el canonicat de la Seu valentina, Chabàs consagrà sempre la major part de les seues activitats a l'estudi de la Història, amb un rar entusiasme i generositat que farien d'ell fonament de la renovació d'aquesta disciplina al País Valencià i li reportarien el general respecte dels especialistes.

EL ARCHIVO

“Hombre de grandes alientos”, l'ha qualificat amb encert un dels seus successors a l'Arxiu de la Catedral de València, el canonge Ramon Robres. Perquè, si s'havia donat a conèixer com a historiador amb la publicació d'una *Historia de Denia*, en dos volums (1874-1876), que li guanyà ser rebut per la Reial Acadèmia de la Història com a acadèmic corresponent,

* Departament d'Història Medieval, Universitat de València.

** Una primera versió d'aquest text, ara substancialment ampliat, ha estat publicada en *Aguaites, Revista d'Investigació i Assaig* 11, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta (Dénia 1995) 29-41.

no va voler limitar-se a la condició d'un distingit historiador local. L'any 1886 inicià l'empresa de publicar, a les seues despeses, una revista històrica, que denominà significativament *El Archivo*. El títol li convenia bé, perquè el primer número setmanal, de 8 pàgines, aparegut el 6 de juny, declara com a programa de la publicació "archivar y coleccionar los documentos inéditos, o mal estudiados hasta ahora, o publicados en libros ya raros, y algún artículo o estudio histórico o de antigüedades o numismático sobre datos nuevos".

Chabàs sostingué pertinaçment *El Archivo* durant set anys (1886-1893), en el curs dels quals donà a llum sengles toms anuals, els quatre primers a Dénia, i els següents, establert ja a València com a canonge, a la capital del regne.¹ *El Archivo*, que inicialment es subtitulava *Revista literaria semanal*, passà a tenir periodicitat mensual des del tom II (1887-1888), moment en què també va canviar de subtítol, adoptant el més apropiat de *Revista de Ciencias Históricas*. El director era alhora el responsable de la redacció, i a més a més l'editor, que sufragava l'elevat dèficit de la publicació. Amb el seu peculiar to d'amable sornegueria comentava Chabàs l'estat financer de la revista al seu amic Manuel de Bofarull, director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el 1891: "Anda tan pobre de suscri(p)ciones, y su director tan aficionado a gastos, que el dèficit es demasiado para sus fuerzas".² El gran esforç personal vessat en *El Archivo* tingué, però, els seus fruits, no sols perquè fou la tribuna que va posar en relació amb el món erudit espanyol l'eclesiàstic de Dénia, nomenat el 1887 cronista de la província d'Alacant, ans també per haver esdevingut, fidel al seu nom, un ric arxiu d'informació històrica, depurada amb la garantia de molts dels historiadors més notables d'aquell temps. El seu mèrit era reconegut el 1890 per la revista barcelonesa *L'Avens*, i també li dirigiren el mateix any ressenyes molt encomiàstiques el *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, de Madrid, i la revista *El Ateneo*, de Palma de Mallorca.³ Especialment calorós era el judici crític que en feia la publicació catalana, i creiem instructiu reproduir-lo: "Son veritablement dignes de recompen-

¹ De la col·lecció d'*El Archivo* ha estat publicada una edició facsimilar, a càrrec de l'Ajuntament de Dénia i de l'Institut "Juan Gil-Albert" de la Diputació d'Alacant (Alacant 1985-1995). El tom I d'aquesta reedició va precedir d'un excel·lent estudi introductori d'Enric A. Llobregat (pp. vii-xxvii), que hem utilitzat en la nostra breu ressenya de la revista.

² Carta datada a València el 24 d'agost d'aquell any (Arxiu de la Corona d'Aragó, Secretaria, *Correspondència Bofarull*). Preparem l'edició de l'epistolari Chabàs-Bofarull de l'ACA, al qual pertany la lletra citada.

³ Vid. *El Archivo* (citem EA) IV (1890) 69-70 i 144.

sa'ls esforços que fa'l Rvt. Roch Chabàs, cronista de la província d'Alacant, en sa revista *El Archivo*, a fi de posarla a una altura a que pocas publicacions han arribat en Espanya. Avuy per avuy, fora lo *Boletín de la Real Academia de la Historia* (que tampoch té un caràcter tan general), se pot dir que es en nostre país la primera revista de ciencias històriques. En la secció de documents, n'hi publica d'interessantíssims del regnat d'en Jaume I^o.⁴

La revista tenia des del principi el propòsit d'ocupar-se de la història del regne de València, amb aportacions sobretot del mateix Chabàs i també d'altres erudits valencians, com ara l'arabista Julià Ribera, de Carcaixent, i Antoni Chabret, metge de Sagunt —que mantenien una relació d'estreta amistat amb el director—, el baró de Mayals i Manuel Rico, d'Alacant, i Teodor Llorente, Francesc Danvila, Lluís Tramoyeres i Josep Martínez Aloy, de València. Tanmateix, i encara que sempre dedique atenció a la història local de Dénia i als temes valencians, la publicació s'obrirà a la història peninsular espanyola, tot acollint estudis d'acadèmics de la Història, de Madrid, en particular el P. Fidel Fita, dels arabistes F. Pons Bohigues, també valencià, i F. J. Simonet, o d'especialistes europeus com l'alemany Hübner i el rossellonés Amédée Pagès, entre altres.⁵ Les matèries tractades són preferentment la història antiga, la història eclesiàstica i el cristianisme primitiu, per una banda, i per l'altra la història medieval islàmica i cristiana, amb un marcat interès per la documentació de l'època. Els segles moderns, per contra, hi foren poc estudiats. Justament són aquells, com no podia ser altrament, els camps predilectes de la investigació de Chabàs, que va ser, dins de la diversitat del seu quefer científic, eminentment un medievalista.

PERSONALITAT CIENTÍFICA DE CHABÀS

Si el contingut d'*El Archivo*, com ja hem dit, és important, i la seua consulta sempre profitosa en el camp de la història valenciana, hui facilitada pels índexs elaborats per Carmen Barceló,⁶ no ho és menys la fisonomia intel·lectual de la revista, més exactament la del seu director, que va

⁴ *Ibid.*, 69-70.

⁵ *Vid.* una glossa dels col·laboradors de la revista en Llobregat, *op. cit.*, XVIII-XXI.

⁶ M.^a del C. Barceló Torres, (1978): *El Archivo (1886-1893). Índices para su manejo*, en *Estudios de Historia de Valencia*, València, Universidad de Valencia, 481-530.

suposar una renovació capital. En els estudis històrics, que fins a aquella època s'havien caracteritzat al País Valencià per les grans obres de síntesi, com són les històries generals del regne de Boix o de Perales, d'ara endavant predominarà l'anàlisi, és a dir, l'estudi directe de les fonts, la investigació d'arxiu, l'aplicació de la crítica històrica a les tradicions no degudament fonamentades. És, en una paraula, la introducció de l'escola històrica moderna, o de la historiografia científica, que produeix els seus fruits a través del treball monogràfic, on cada afirmació va assentada en les corresponents bases documentals.

En tal sentit, Chabàs fou, en justa expressió d'Igual Úbeda, "el primer investigador' pròpiament dit de la història valenciana",⁷ o, com escriu Ernest Belenguer,⁸ el primer autèntic representant al País Valencià del positivisme històric europeu, imperant feia temps al continent de la mà d'historiadors com l'alemany Ranke, amb la seua màxima famosa: mostrar els fets com s'esdevingueren en la realitat. El pensament històric-crític del nostre autor podria haver rebut influències dels també alemanys Emil Hübner i Theodor Mommsen, amb els qui mantingué correspondència,⁹ en un moment d'expansió de la historiografia germànica amb l'edició dels *Monumenta Germaniae Historica*; precisament Mommsen feu a Chabàs el 1890 l'encàrrec de compulsar el manuscrit de cròniques medievals llegat pel savi historiador i bisbe de Sogorb Joan Bta. Pérez Rubert a aquella catedral, als efectes de la publicació als *Monumenta* per l'Acadèmia de Prússia de dues de les dites obres, el *Chronicon ecclesiasticum* de Víctor Tunense i el *Chronicon* de Joan de Biclara, ambdues del segle VI.¹⁰

Chabàs no perdé llavors l'ocasió d'elogiar la serietat erudita de Pérez, com abans havien fet Flórez i Villanueva, i l'"excepcional importància" dels seus treballs historiogràfics, tot remarcant alhora el rigor de l'edició alemanya en vies de publicació, amb un text "corregido según la más severa crítica"; les acadèmies espanyoles, acaba planyent-se aquell, es veuen impossibilitades de seguir el seu exemple, per insuficiència de recursos.¹¹

Així mateix, cal tenir en compte, en la decidida orientació de Chabàs envers la investigació directa en textos originals, l'exemple dels jesuïtes

⁷ Antonio Igual Úbeda (1956): *Historiografía del arte valenciano*, València, Institución Alfonso el Magnánimo, 141.

⁸ E. Belenguer Cebrià (1984): *Jaume I a través de la Història*, 2 vols., València, I, 224.

⁹ Vid. Llobregat, *op. cit.*, xxiii-xxvii.

¹⁰ EA IV (1980) 144, i V (1891) 64-65. Cf. Llobregat, *op. cit.*, X. Les cròniques citades foren descrites per J. L. Villanueva (1804): *Viage literario a las Iglesias de España*, Madrid, III, 197-199.

¹¹ EA IV, 144.

bol·landistes, amb llur verificació sistemàtica, a la vista de fonts autèntiques, de les vides dels sants. Però, tot i admetent això, és just buscar les arrels directes del mètode del canonge valencià en la millor tradició del criticisme il·lustrat del segle XVIII, que produí a València historiadors tan del seu gust com els dominicans Josep Teixidor (†1775) i Jaume Villanueva (†1824), tots dos adornats del rigor en el tractament de les fonts i el sòlid criteri habituals en l'eclesiàstic de Dénia. Del primer, per la circumstància que la seua vasta producció romangué, dissortadament, molts anys inèdita, sense veure la llum pública fins a l'època contemporània, sembla que Chabàs tingué coneixement relativament tardà, potser no anterior al seu trasllat a València, ja madur historiador. Del P. Villanueva, en canvi, podria creure's, com ha suposat Llobregat, que fos l'exemple inspirador més directe de la vocació crítica i la passió per les fonts documentals del futur arxiver, amb el seu admirable *Viage literario a las Iglesias de España*, en vint-i-dos volums, que tan gran servei havia de prestar a la investigació històrica. En qualsevol cas, Teixidor i Villanueva foren els historiadors eclesiàstics valencians de major relleu i autoritat anteriors a Chabàs, i així ho reconeixia el canonge Sanchis Sivera l'any 1920, en fer balanç de la bibliografia històrica de l'Església de València a les primeres pàgines del seu llibre *La Diócesis Valentina*, on qualifica amb justícia els dos savis dominicans de "verdaderas lumbreras que se adelantaron a su tiempo".¹²

Al seu torn, la metodologia científica de Chabàs exerciria una positiva influència damunt dels historiadors valencians nascuts a la segona meitat del segle XIX, com ha recordat Sanchis Guarnier.¹³ Ens hi referim a investigadors com Lluís Tramoyeres, Josep Rodrigo Pertegàs, Josep Martínez Aloy, Francisc Martí Grajales, Vicent Vives i Liern, Pasqual Boronat, Josep Sanchis Sivera, Elies Tormo, Francisc Almarche, Salvador Carreres i altres, dels quals alguns, com ara Sanchis Sivera, es poden considerar deixebles seus. Aquest mateix no dubtà a proclamar l'historiador de Dénia el mestre dels estudiosos de la història eclesiàstica del País Valencià, tot subratllant el mèrit d'haver obert nous camins a la investigació, i acabava el judici de la seua obra amb aquesta conclusió, a la qual atribuïm un notable valor pel fet de provenir d'un altre investigador il·lustre, que va conèixer de prop els treballs d'aquell: "En nuestro sentir, el canónigo

¹² José Sanchis Sivera (1920): *La Diócesis Valentina. Estudios históricos*, València, "Anales del Instituto General y Técnico", 13.

¹³ Manuel Sanchis Guarnier (1972): *La ciutat de València. Síntesi d'història i de geografia urbana*, 1.ª ed., València, 470. De "maestro de una generación de investigadores" el qualifica concordantment Igual Úbeda (*Historiografía...*, 142).

Chabàs ha sido un precursor, y un educador y formador de historiadores, debiéndole gratitud eterna todos los que se dediquen a estos estudios”.¹⁴

La preocupació per l'estudi i edició de fonts autèntiques és un dels pilars del quefer de Chabàs com a historiador medievalista. El contacte directe amb els arxius confirmaria el futur arxiver en la necessitat de l'accés a la documentació original, una vegada familiaritzat l'investigador amb el coneixement de les ciències auxiliars de la Història, per les quals sempre estigué interessat. El nostre autor conta de forma entusiasta la seua primera visita a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Barcelona, el setembre de 1886, en un article titulat justament *Viaje literario al Archivo General de la Corona de Aragón*,¹⁵ que acusa el record del *Viage literario a las Iglesias de España* del P. Villanueva; hi anà en companyia del seu amic Chabret, i es desféu en elogis de la riquesa i ordenació del centre, llavors dirigit per Manuel de Bofarull, que seria des d'aquell moment cordial amic i constant corresponsal de Chabàs. Confessa aquest, arran d'açò, l'error en què ell mateix havia caigut d'escriure una història local, la de Dènia, sense consultar l'Arxiu Reial barcelonés, i a aquesta autocrítica afegeix la crítica als cronistes regnícoles que tampoc no han acudit als registres de la Cancelleria de Barcelona: “Si consultamos a Beuter encontramos un niño crédulo, en Viciana un notario indigesto, Escolano no es otra cosa que un cajón de sastre donde lo verdadero y lo falso ocupan el mismo lugar, pues lo mismo usa de la Sagrada Escritura que de las fábulas berosianas y los plomos de Granada. Diago con su pie forzado de ir contra el Moderno (Escolano) se nos indigesta. Ninguno de ellos ha pensado en estudiar seriamente la cronología, pues la han dejado más embrollada de lo que estaba en la Crónica real de D. Jaime. Tampoco el Sr. Perales, continuador de Escolano, ha consultado el Archivo de la Corona de Aragón. Es pues, imposible que hayan hecho nada aceptable, particularmente de la época anterior a 1418 en que los registros reales se confundían en una misma Cancillería, común a los tres reinos”. Crítica, és veritat, severa, i en el cas de Diago inexacta, perquè consta que va conèixer i valorà la documentació barcelonesa.¹⁶

En un altre lloc insisteix també Chabàs en l'obligació d'explorar els arxius locals, i fa notar el seu estat d'abandó: “Depositados están en informe montón, pasto de ratones y sabandijas, los documentos de la venerable an-

¹⁴ Sanchis Sivera, *op. cit.*, 14-15.

¹⁵ EA I (1886-1887) 187-190 i 195-198.

¹⁶ Així ho afirma categòricament el consciencios històriador dominicà als seus *Anales del Reyno de Valencia* (València, Pedro Patricio Mey, 1613), pròleg i llib. I, f. 1 v. Cf. Vicente Castañeda Alcover (1920): *Los cronistas valencianos*, discurs de recepció a la Reial Acadèmia de la Història, Madrid, 43; Belenguier Cebrià, *op. cit.*, I, 227-228.

tigüedad...".¹⁷ L'animós historiador de Dénia havia estat comissionat precisament per l'Ajuntament d'Alzira, el mes de juny de 1887, per a l'ordenació del seu notable arxiu, llavors en estat inutilitzable, per haver estat desmantellada una antiga estructuració practicada a primeries del segle XVII (1619), amb els documents antics "hacinados en montón informe en un rincón de una habitación pequeña llena de trastos viejos", i no es va limitar a l'execució eficient de l'encàrrec rebut, sinó que donà a conèixer en la seua revista les riqueses documentals alzirenques –com ara el valuós Llibre de Privilegis, impròpiament denominat per Chabàs *Aureum Opus*, el Llibre d'Establiments de la vila i pergamins de gran interès—¹⁸ i, ultra això, publicà a les seues despeses l'índex de l'arxiu en Alacant el 1889.

Les inquietuds d'investigador de Chabàs es veurién satisfetes amb el nomenament pel Govern com a canonge de la Seu Metropolitana de València el desembre de 1890, poc després d'una oposició a la plaça de canonge arxiver de la de Saragossa on va ser, segons ell sostingué, injustament preterit.¹⁹ Ací trobà a la seua disposició un gran arxiu, urgentment necessitat d'ordenació de les seues sèries i susceptible d'oferir bases per a importants estudis erudits. No podia demanar més un historiador com el nostre, nomenat més tard arxiver capítular, i l'Arxiu Metropolità seria l'obra de la seua vida, començant per la seua sistematització, que el va ocupar des del 1892 fins al 1903. Un historiador valencià de la generació següent, Martínez Aloy, reconeixia en aquest moment que al seu "respetable amigo el canónigo Sr. Chabás... se debe toda la luz que hoy sale del Archivo de la Catedral".²⁰

¹⁷ EA II (1887) 1.

¹⁸ EA II (1887) 22, 36-41, 270-274, 390-407; III (1888-1889) 22-23; IV (1890) 265.

¹⁹ Hi ha informació ben expressiva del resultat de l'oposició en carta de Chabàs a Manuel de Bofarull, des de Saragossa, del 8 de juny de 1890 (ACA, Secretaria, *Correspondència Bofarull*); *vid.* també Ramón Fita Revert (1995): Roc Chabàs i els arxius: Notes per al seu estudi, *Aguaitis* 11, Dénia, 63-80, esp. pp. 67-68, i Manuel Bas Carbonell (1995): *Roque Chabàs. El historiador de la Renaixença*, Dénia, 74. El nomenament canonical del nostre autor, per Reial Decret del 29-desembre-1890, publicat a la *Gaceta de Madrid* l'1-gener-1891 (reproduït per Bas, *op. cit.*, 75), figura datat amb error el desembre de 1891 per Sanchis Sivera en la seua semblança de Chabàs (*op. cit.*, 14) i en la necrologia publicada a l'*Almanaque de Las Provincias* per al 1913, 307, sense firma, obra d'ell, i així ha estat repetit per Elías Olmos Canalda (Biobibliografía del M. I. Sr. Dr. D. Roque Chabàs y Llorens, canónigo archivero de la Basílica Metropolitana de Valencia, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, segunda época, XII [1951] 1-25, p. 2) i el mateix Bas Carbonell (introducció a la *Historia de Denia*, de Chabàs, ed. d'Alacant 1985, XIX i XXVIII; *Epistolario Chabàs-Serrano Morales*, en col. amb N. Bas Martín, València 1995, 12); R. Robres Lluch consigna gener de 1891 (*Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, II, s.v. *Roque Chabàs*, Madrid, C.S.I.C., 1972, 671).

²⁰ *Almanaque de Las Provincias* per al 1903 (València 1902) 214. Sobre la matèria, *vid.* Fita Revert, *op. cit.*

La necessitat de dedicar els seus afanys a l'arxiu determinà un canvi substancial en l'activitat del nou canonge. La publicació de la revista *El Archivo* s'interromp amb el tom VII, i el director anuncia en el pòrtic del volum la intenció de centrar-se en el treball d'investigació, per tal d'assen- tar els coneixements de la història valenciana damunt de bases fermes: "En fin, aunque de desear sería que El Archivo continuase muchos años, nos parece será aún de mayor importancia el que nos dediquemos a estudios más directamente encaminados y sistemáticamente dirigidos a la historia de la ciudad y reino de Valencia. Desde principios del siglo XVII, nada se ha hecho en este sentido, pues por desgracia, lo de D. Vicente Boix, no fue estudio ni cosa que se le pareciera; de ahí que nadie lo consulte ni lo cite. Hay necesidad de deshacer la falsa historia de los cronicos- nes de que están plagados Béuter, Escolano y Diago, penetrar en los archi- vos y sacar a luz clara lo que aún está oculto. Lástima que el P. Teixidor no haya acometido esta empresa, pues lo pensó demasiado viejo; es sin disputa el historiador más concienzudo de las cosas de Valencia. La histo- ria que podríamos llamar artística, en que todas las cosas se estudiasen igualmente, se mirase, en fin, la forma como cosa muy esencial y se descar- tasen las polémicas, no es aún posible. Hay que hacer antes el proceso de la historia; la última palabra no se dice hasta que está pronunciada la sen- tencia en cada caso particular". I prossegueix: "Nos queda mucho por pu- blicar de textos, de monumentos, de documentos, y se debía estudiar aparte cada cosa de éstas. ¿Cómo, pues, empezar la síntesis antes que el análisis? No lo pretendemos en rigor; sólo intentamos despejar el camino al futuro historiador..."

Ens ha semblat oportú reproduir aquest llarg fragment, perquè en ell es condensa un diagnòstic clarivident i un programa, diríem, d'ordenació del treball en l'estudi de la història valenciana. De primer antuvi, el rebuig de les vanes fantasies dels falsos cronicons, que tant danyaren la història espanyola als segles XVI i XVII –unes dècades abans s'havia publicat l'excel·lent llibre de J. Godoy Alcántara sobre la qüestió, aparegut el 1868–; en segon lloc, l'estudi monogràfic dels temes d'interés, a partir de documentació original de ser possible, per evitar les errades de transmis- ió, i inèdita, la metòdica anàlisi de cada punt que permetrà en l'esdeveni- dor, quan l'estat de les investigacions arribe a la seua maduresa, la cons- trucció d'una síntesi solvent. Era el camí que hi pertocava, en aquell estadi del coneixement, i ens estranya, doncs, l'observació d'Ernest Belenguer que les obres de Chabàs són en general més analítiques que no pas creati-

ves, si això ha de jutjar-se un demèrit,²¹ no sols per la raó apuntada, ans també perquè, sense detenir-se en el nivell de la crítica erudita, mostrarà alhora les seues virtuts d'autèntic historiador en les obres de major volada.

A l'ensem formulava l'arxiver de la catedral valentina la necessitat imperiosa de publicar les fonts històriques, base indispensable de la investigació de la història nacional, una tasca que l'erudició valenciana no havia abordat als segles XVIII i XIX com altres països europeus, amb l'excepció insigne del P. Jaume Villanueva. Cal reconèixer el gran esforç de Chabàs en aquest camp, a la vista del copiós volum de documents inèdits valencians, en llur major part corresponents al regnat de Jaume I, que va estampar en *El Archivo*, procedents d'arxius generals –els de la Corona d'Aragó, del Regne de València i l'Històric Nacional de Madrid– i locals –els de Dènia, Alzira, la Vila Joiosa i altres–, així com de biblioteques o col·leccions particulars –de Manuel Danvila; de J. E. Serrano Morales; de Joaquín Rojas, d'Alacant... Els diferents números de la revista solien anar provists d'una *Sección de documentos*, generalment transcrits amb la deguda correcció i amb la cautela científica d'indicar-ne les llacunes i els dubtes de lectura, acompanyats de la traducció castellana quan eren llatins,²² i així mateix s'hi va publicar algun text de caràcter cronístic –els *Fastos Valentinos*, uns annals valencians tardans amb notícies de l'any 1306 al 1774, d'un manuscrit propietat llavors de Pasqual Sanz i Forés, de Gandia.²³

L'infatigable eclesiàstic volgué impulsar l'edició d'una col·lecció de monografies i dietaris, amb el títol *Monumentos históricos de Valencia y su reino*, per a la qual va formar una societat amb l'editor Pasqual Aguilar i l'impressor Francesc Vives Mora el 1895. De l'ambició i l'entusiasme de l'empresa parlen bé les paraules que encapçalaven el primer volum, sens dubte redactades pel mateix Chabàs: "...serán series de noticias interesantísimas para la historia de esta ciudad y la región valenciana. Lo manuscrito, lo que es casi desconocido aunque impreso, irá formando monografías de historia valenciana, y acompañarán a esta ciencia las otras auxiliares, cronología, epigrafía, geografía y hasta bibliografía..." I continuava anunciant la intenció de la societat de publicar obres tan essencials com un episcopologi de València, una col·lecció de dietaris, una història de la Universitat valentina, un estudi de l'epigrafia i les medalles valencianes, un

²¹ *Jaume I...*, I, 231-232.

²² Al tom I, 119, indica els criteris de la secció.

²³ *EA* II (1887) 72, 95-96, 119-120, 143-144, 168, 191-192, 216, 287-288, 317-320; III (1888-1889) 24, 48, 143-144, 191-192, 239-240, 263-264, 402-408.

altre de la Seu, i fins i tot una història de la ciutat de València, sense ocultar les dificultats de dur a terme en aquelles circumstàncies un pla d'un tal volum, amb el seu realisme característic: "No podemos publicar, como los alemanes, una colección como la *Monumenta Germaniae Historica*, en que trabajan tan acreditados maestros como Mommsen; nos falta la ilustración, el capital y hasta público; pero la empresa no nos asusta..."²⁴

Sols hi arribaren a publicar les *Antigüedades de Valencia*, de Teixidor, per raons sens dubte no atribuïbles al director, però, tot i això, la valentia del projecte és forçós subratllar-la. Ha de recordar-se al respecte que l'any anterior 1894 s'havia iniciat la publicació d'una *Colección de documentos inéditos del Archivo General del Reino de Valencia*, en manifesta sintonia amb les idees de Chabàs, per part de Joaquim Casany i Alegre, responsable del centre; l'obra, dissortadament, no pogué passar del primer volum, cal pensar que per no haver reeixit a trobar el suport adequat.

Chabàs va dur a terme metòdicament el programa enunciat fins on les seues forces li ho permeteren, amb la seua divisa *Poch a poch*, que féu figurar en un *ex libris* historicista dibuixat per a ell per l'escultor Josep Aixa. El savi canonge meresqué els elogis dels doctes, àdhuc els d'aquells amb els que hagué d'entrar en discussió, com el P. Fita o Manuel Danvila. És veritat, però, que a la seua objectivitat crítica, fidel al propòsit que havia manifestat un dia: "...queremos la historia verdad, despojada de consejas y mentiras",²⁵ no li faltà tampoc episòdicament la censura d'aquells que temen la veritat històrica i s'estimen més conservar creences sense fonament. Recorda el seu successor en el càrrec capitular, el canonge Elies Olmos, autor d'una *Biobibliografía* de l'historiador de Dènia: "Al Dr. Chabàs se le tildó de exagerado hipercrítico por arremeter con valentía contra tradiciones más o menos venerandas, carentes en absoluto de fundamento, y, espíritus pusilánimes, que, socavadas aquellas, creen desmoronarse nuestra fe religiosa cual si ésta necesitara del apoyo de fantásticas invenciones, en 1899 publicaron una hoja contra el proceder de nuestro biografiado, atacándole por su 'obsesión deplorable'".²⁶ Cal dir que Olmos, malgrat la defensa que hi fa de l'atacat, es situa a una certa distància, declarant al mateix lloc el seu criteri que "reclamar siempre pruebas y documentos coetáneos al hecho también es inadmisibile, dada la desaparición

²⁴ Vid. Josef Teixidor (1895): *Antigüedades de Valencia*, ed. de R. Chabàs, 2 vols., València, I, pp. v-vi ("Prólogo de los editores").

²⁵ EA II (1887) 111.

²⁶ Olmos Canalda, *op. cit.*, 17.

de tantos y tantos archivos en guerras, revoluciones e incendios”, i és cert que en les seues obres històriques no es va distingir per l'objectivitat crítica que sempre professà el qui havia estat el seu mestre. D'aquell curiós imprés de censura, marcadament ultramontana, contra l'arxiver, que no hem pogut trobar, en posseí un exemplar l'erudit i acadèmic valencià Vicente Castañeda Alcover, que el consigna a la seua biblioteca el 1920.²⁷

L'OBRA DE CHABÀS EN EL CAMP DEL MEDIEVALISME

Els estudis d'història medieval absorbiren una part molt considerable de la investigació de Roc Chabàs, segurament la més substancial, tot i la diversitat de l'obra del nostre historiador, un veritable polígraf capaç d'escriure de diferents matèries amb autoritat.

En la seua obra de joventut, la *Historia de Denia*,²⁸ ja s'adverteix la preocupació de l'autor per l'ús de fonts idònies, o documentació de pri-

²⁷ *Obsesión deplorable. Al canónigo de gracia señor Chabàs, carta abierta* [València, Menosi, Vilar y Perigüell, 1899], 2 f. en quart. Catalogat per Castañeda Alcover (*Los cronistas valencianos*, 145, núm. 347), que l'atribueix a Manuel Gascó i Alfonso. Era aquest el director del setmanari carlista intransigent *España cristiana*, publicat a València (cf. Vicente Cárcel Ortí, *Historia de la Iglesia en Valencia*, 2 vols., València 1986, II, 660). La revista va dirigir atacs virulents contra Chabàs als núms. del 18 de novembre i del 2 i el 9 de desembre de 1899, el primer i el tercer signats per Manuel Gascó, i el segon sense firma. El dia 2, sota l'epígraf *Contra D. Roque*, el comentarista procedí a “extractar algo de la hoja que se ha repartido por esas sacristías”, una fulla anònima, adreçada per un *Católico valenciano* a “D. Roque, verdadera pesadumbre de los católicos de Valencia, porque dicho Sr. canónigo parece dedicado al *degüello* de tradiciones venerandas”, segons el setmanari; la fulla reprenia Chabàs per haver negat –deia– la historicitat dels sants màrtirs d'Alzira, Bernat, Maria i Gràcia, així com els orígens llegendaris de les imatges del Crist del Salvador i de la Mare de Déu dels Desemparats, ambdues de València, i sobretot la pretesa basílica del Sant Sepulcre de la mateixa ciutat: “despoja de tradiciones a nuestros templos, y especialmente al del Santo Sepulcro, hoy San Bartolomé, que es, en cierto modo, base a la vida de San Pedro Pascual y al martirio de los Santos Juan de Perusia y Pedro de Saxoferrato...” L'article del dia 9, encara més colèric, i fins i tot amenaçador, retreia al capitular, que, gosava insinuar, no tractava “más que con *liberales* y herejes”, la seua irreverència i burla “de las creencias católico-tradicionales”. Quan es publicaren aquestes notes difamatòries, bona mostra de la resistència que el criticisme de Chabàs trobava en certs ambients catòlics integristes, l'historiador denier abandonava temporalment el càrrec de prefecte de l'Arxiu de la Cúria Eclesiàstica, que també regia, per causa d'algunes contrarietats no alienes a les seues posicions històriques (*vid.* Bas Carbonell, *Roque Chabàs. El historiador...*, 164-167; no ho esmenta Fita Revert, *op. cit.*, 76-78).

²⁸ En 2 vols., *Dénia*, Pedro Botella, 1874-1876. N'utilitzem l'edició moderna d'Alacant 1985. La biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València conserva un manuscrit autògraf de Chabàs (Ms. 8), de 330 pàgs. en quart, que conté apunts copiats de diferents autors per a la redacció de la *Historia de Denia*.

mera mà, en particular la consulta d'aquell arxiu municipal, i la pretensió d'aclarir les contradiccions de la tradició historiogràfica. La pràctica del jove eclesiàstic denier ressalta en el panorama de les monografies locals per l'amplitud i selecció de les seues bases d'informació, el rigor en el tractament i l'apel·lació a les ciències auxiliars, com ara la numismàtica, quan és necessari el seu concurs. Així, fa servir documents conciliars i textos patristics per a l'època visigòtica, segueix els arabistes Casiri i Dozy, i sobretot el no tan acreditat José Antonio Conde, per al període islàmic, i eixampla les seues fonts per als segles forals amb la inèdita i ben informada *Diana desenterrada* del Dr. Marc Antoni Palau, obra del XVII, ensems amb el Llibre de Privilegis de l'arxiu de la ciutat, compilat en aquella mateixa centúria –hui desaparegut–, i els cronistes regnícoles.

A pesar de l'innegable mèrit del llibre, Chabàs no pogué evitar que s'hi introduïssen alguns errors, com la confusió entorn del títol de marquès de Villena ostentat pel primer comte de Dènia, Alfons d'Aragó i de Foix; o donar per segur que els mateixos comtes de Dènia tinguessen atribuïda la insòlita facultat d'encunyar moneda, una regalia de la Corona; o el fet d'admetre una novel·lesca conquesta de la ciutat musulmana a l'assalt l'any 1244 per l'acció de les forces catalano-aragoneses. És aquesta darrera qüestió, per ser la més fosca i controvertida, la més digna de comentari. Malgrat la carència de documentació directa sobre aquell episodi, Chabàs va acceptar la versió de l'arabista Conde que Dènia caigué a mans de l'exèrcit de Jaume I, el qual, diu aquest autor, "la combatió con muchas máquinas e ingenios así por mar como por tierra", i "después de largo y porfiado cerco", el dia 11 de maig de 1244,²⁹ i il·lustrà l'esdeveniment amb la detallada descripció de l'expugnació de la plaça que registren els cronistes Beuter i Escolano, clarament imaginària. Tanmateix, com recordava l'historiador alacantí Figueras Pacheco, ja en temps de Chabàs obtingué major crèdit l'opinió de Tourtulon; l'erudit montpellerí va defensar el sotmetiment de Dènia al Conqueridor de forma pacífica una vegada acabada la conquesta del regne fins a la ratlla convinguda de Biar,³⁰ una interpretació més pròxima a la recent de P. López Elum. Aquest suposa que, ahora que Jaume I donava fi al setge de Xàtiva, el noble Carròs

²⁹ Vid. José Antonio Conde (1820-1821): *Historia de la dominación de los árabes en España*, 3 vols., Madrid, Imp. que fue de García, III, 28.

³⁰ Francisco Figueras Pacheco, nota reproduïda a l'ed. d'Alacant 1985 de la *Historia de Denia*, p. 187. Cf. Ch. de Tourtulon (1874): *Don Jaime I el Conquistador, rey de Aragón, conde de Barcelona, señor de Montpellier*, 2 vols., València, Doménech, II, 81.

exercia pressió damunt de Dénia, ciutat que s'hauria retut, d'acord amb la seua tesi, poc abans de juny de 1244, quan el rei es trasllada a la comarca.³¹ Roc Chabàs, posteriorment, demostraria la seua probitat intel·lectual donant per no escrit el susdit capítol de la conquesta.³²

En els anys que va editar la revista *El Archivo* (1886-1893), hi publicà l'historiador denier un nombrós contingent de treballs monogràfics consagrats a l'Edat Mitjana valenciana, que oscil·len entre la nota curta d'una o de dues pàgines i l'article més o menys extens. La major part d'aquests estudis tracten qüestions del segle XIII, una època crucial en raó del seu caràcter de ruptura històrica amb la fundació del regne cristià, i molts d'ells, recolzats en sòlides fonts originals, han constituït una primera aportació científica per a temes que havien de ser desenvolupats i discutits més tard per la historiografia.

Entre aquells treballs, cal fer esment dels dedicats a les circumstàncies de la conquesta i la repoblació en determinats llocs –així, els que versen sobre els orígens de Gandia,³³ el noble Carròs, senyor del castell de Rebollet i repoblador de Dénia,³⁴ o el problema de la data de la conquesta d'Alzira, fixada per Chabàs el 1242, en una proposta novament admesa per l'últim estudi modern,³⁵ amb la dificultat derivada dels diferents sistemes de la cronologia de l'època, que obligà el director d'*El Archivo* a contrastar aquella amb l'itinerari del monarca conqueridor en el mateix període. Altres estudis es centren en episodis significatius del procés d'ocupació militar del regne, tals com el pacte conegut amb el nom de tractat del Pouet, en virtut del qual el cabdill musulmà al-Azraq, que dominava les valls de Gallinera i d'Alcalà i altres castells, es sotmetia al vassallatge del rei aragonés, representat per l'infant Alfons.³⁶ Chabàs trobà a l'Arxiu de la Corona d'Aragó l'original en pergamí del tractat, en versió bilingüe, castellana i aràbiga, i doble data, que ha suscitat diferents interpretacions dels historiadors contemporanis. Personatges de relleu com

³¹ Pedro López Elum (1995): *La conquista y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I*, València, 92. Del mateix (1991): *Conquesta i repoblació de Dénia*, *Aguaits* 6, 47-52.

³² *EA* II (1887) 34.

³³ *EA* I (1886-1887) 273-275, 281-283, 289-291, 297-300, 305-307, 313-314, 322-323, 329-330, 345-347, 352-355 i 361-363. Més tard, el 1895, Chabàs fou instat per a escriure una història de Gandia, projecte que no consta que arribàs a terme (*vid.* Bas, *Epistolario Chabàs-Serrano Morales*, núms. 35 i 20). Així ho confirma Gabriel García Frascuet (1995): Roc Chabàs i la "Historia de Gandia", *Aguaits* 11, 59-62.

³⁴ *EA* II (1887) 30-36 i 77-84.

³⁵ *EA* VI (1892) 214-219. Cf. López Elum, *La conquista y repoblación valenciana...*, 74-75.

³⁶ *EA* I (1886-1887) 204-205.

l'antic governador almohade de València, Abú Sa'id,³⁷ i la que fou muller morganàtica de Jaume I, Teresa Gil de Vidaure,³⁸ hi meresqueren sengles monografies clarificadores de dues figures controvertides, el primer per la singularitat del príncep musulmà, reconvertit de manera sorprenent en baró cristià de la cort del sobirà catalano-aragonés, del qui Chabàs assenyala amb exactitud que va oferir al Conqueridor els títols jurídics oportuns per a la conquesta del territori valencià; la segona, degut al seu discutit matrimoni secret, que l'autor situa, a la llum del testament del rei, en els seus justs límits.

Una de les investigacions de major interès fou la publicada el 1891, amb el títol *Los mozárabes valencianos*, al *Boletín de la Real Academia de la Historia*,³⁹ amb una reedició augmentada, el mateix any, a les pàgines d'*El Archivo*.⁴⁰ Hi abordava el canonge Chabàs una de les matèries que més el varen seduir, la introducció del cristianisme al nostre país. Els seus orígens es reconeixen en el martiri a la ciutat de València, els primers anys del segle IV, del diaca Vicent, el prestigi del qual s'escampà ben aviat pel món cristià, i el santuari alçat damunt del seu sepulcre, el monestir de Sant Vicent, dit de la Roqueta, en un raval al migdia de l'urbs, sobreviuria sota el domini islàmic fins arribar als temps de la conquesta catalano-aragonesa. En les condicions d'existència dels cristians a l'Espanya musulmana, Chabàs estudia l'església de Sant Vicent de València com a reducte del culte catòlic a la ciutat, tot rebatent les opinions d'Agustí Sales; en canvi, jutja amb un raonat escepticisme les famoses translacions del cos del sant –a Portugal (760), a Castres (855) i a Càpua (970)–, per entendre més versemblant la conservació *in situ* de les relíquies, un enigma històrico-arqueològic encara no resolt. Les donacions fetes pels reis d'Aragó, a la fi del domini islàmic, de l'església de Sant Vicent consecutivament als monestirs de San Juan de la Peña (1177) i de San Victorián de Asán (1232), atorgades amb els seus delmes i drets, permeten a l'autor, per açò mateix, argumentar la tesi del manteniment d'un nucli de població cristiana a l'entorn del temple en aquelles dates. La realitat és, però, que sobrevalora els tex-

³⁷ EA V (1891) 143-166, 283-304 i 362-376. Hom pot consultar una revisió moderna d'aquesta figura per M.ª Carmen Barceló Torres (1980): *El sayyid Abu Zayd: príncipe musulmán, señor cristiano*, *Awraq* 3, 101-109.

³⁸ EA VI (1892) 22-35.

³⁹ XVIII (1891) 19-49. Tiratge a part, Madrid, Fortanet, 1891, 35 pàgs. N'hi ha una ed. facsimilar en Chabàs (1995): *Opúsculos*, València, Consell Valencià de Cultura (introducció de M. Rodrigo Lizondo), recull que inclou també, ensems amb altres treballs, *Génesis del derecho foral de Valencia* i *Estudio sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer*.

⁴⁰ EA V (1891) 6-28.

tos citats –“documento que define la cuestión de los mozárabes de Valencia”, diu amb entusiasme del de San Victorián, descobert per Chabàs el 1889 a l'Arxiu Històric Nacional, de Madrid– i que els drets concedits en ells cal interpretar-los en expectativa de futur, i no com una realitat present, puix que és cert que la documentació de la conquesta no confirma gens la supervivència d'una comunitat mossàrab. Tot i això, és necessari aclarir que l'objectivitat de Chabàs mai no extragué d'aquesta tesi les desencaminades conseqüències lingüístiques que han sustentat alguns modernament.

Volem destacar finalment dos estudis, de l'ampli cabal de la revista, per ser bona mostra de l'afany sistematitzador de Chabàs. Amb el títol *El libro del repartimiento de la ciudad y reino de Valencia*,⁴¹ l'autor, després d'afirmar que els registres del Repartiment són, de fet, “una serie de notas en borrador”, apreciació que no compartiria la historiografia actual, en publica els índexs toponímics del regne i el dels noms topogràfics de la capital, ensems amb les notícies històriques contingudes al text i els personatges d'interés al·ludits en les donacions; el treball, fet sobre l'edició de Bofarull, pretenia ser un instrument per al profit dels futurs investigadors, en la línia d'obrir camins als estudis que reiteradament es manifesta en l'obra de l'arxiver. Ha de subratllar-se la importància dels treballs de Chabàs entorn del Llibre del Repartiment, que ell va ser el primer a estudiar metòdicament, atenant a la transcendència d'aquest registre en la repoblació i organització del nou regne; anys després encara prosseguiria l'anàlisi del Llibre, d'on va extraure, segons el testimoni de Sanchis Sivera, un gran contingent de fitxes,⁴² malgrat que no arribàs a donar a la impremta l'estudi monogràfic que un tema tan complex requeria. També de caràcter instrumental és l'article titulat *Notas cronológicas del reinado de Jaime I de Aragón*,⁴³ on adverteix dels problemes de cronologia que suscita la documentació del sobirà, i l'ambigüitat de la datació de les peces quan hom no especifica al mateix document si l'estil seguit és el de la Nativitat o el de l'Encarnació –una qüestió que segueix preocupant els estu-

⁴¹ EA III (1888-1889) 73-98, 118, 217-225; VI (1892) 240-250.

⁴² “Dejó una porción de papeletas con los nombres de los pueblos y de las personas que se contienen en el *Repartiment* de don Jaime I...” (Sanchis Sivera, *La Diócesis Valentina*, 14). El 8 d'agost de 1896, en carta a Francesc de Bofarull, que havia succeït el seu pare, Manuel, en la direcció de l'Arxiu de la C. d'Aragó, assegurava Chabàs tenir-ne fetes ja “más de 4.000 papeletas” (ACA, Secretaria, *Correspondència Bofarull*).

⁴³ EA VII (1893) 238-248. Un altre interessant comentari de cronologia en EA IV (1890) 273-274.

diosos moderns, com R. I. Burns o P. López Elum. El treball presenta tot seguit una relació cronològica amb documents jaumins del període 1217-1257 –fins al començament de la sèrie dels registres de la Cancelleria Reial–, que constitueix un útil itinerari del monarca, precedent del magne *Itinerari de Jaume I “el Conqueridor”* que havia de publicar Miret i Sans el 1918.

El trasllat de Chabàs a València, amb la suspensió pocs anys després de l'edició d'*El Archivo* i la seua dedicació al càrrec d'arxiver capitular, obre l'època de maduresa de l'eclesiàstic de Dénia, radicat definitivament a la capital del regne –amb el primer domicili al carrer de la Llenya, pròxim a la catedral–, quan comptava quaranta-sis anys. D'aquest temps, de fet, daten les obres de major empena de la seua producció, aquelles per les quals, sense deixar de valorar les investigacions anteriors, és citat i recordat com un clàssic.

No cessà de practicar, és clar, l'estudi monogràfic curt, estampat en revistes o difós en forma d'opuscle o fullet. En podríem mencionar els articles dedicats a Arnau de Vilanova, o una incursió en la història de l'art romànic, la seua *Iconografía de los capiteles de la puerta de la Almoyna de la catedral de València*,⁴⁴ assumpte que no havia estat encetat fins al moment, o també un documentat opuscle entorn del miracle eucarístic de Llutxent, *El milagro de Luchente y los Corporales de Daroca. Relaciones y documentos estudiados por don R. Ch.*;⁴⁵ aquest darrer treball, recolzat en documentació dels arxius de la col·legiata de Daroca i de l'arquebisbat de València, situa l'episodi en el marc històric de la conquesta valenciana, i les seues conclusions serien objecte de revisió més endavant per l'autor, a l'*Episcopologio Valentino*. Pel que fa al gran metge valencià abans citat, la catalogació dels milers de pergamins de la catedral proporcionà a Chabàs la satisfacció de descobrir peces documentals de gran valor referents a Arnau de Vilanova; d'elles en publicà el testament i l'inventari dels seus béns,⁴⁶ cosa que va permetre el coneixement de la gran llibreria d'Arnau, amb una copiosa llista d'obres de medicina i de teologia, tot prestant així una contribució substancial a la biografia de l'eminent científic i reformador religiós medieval.

⁴⁴ València, Doménech, 1899, 15 pàgs. Aparegué, sense les fotografies, a l'*Almanaque de Las Provincias* per al 1900 (València 1899) 135-143.

⁴⁵ València, Nicasio Rius, 1905, XII + 64 pàgs. N'hi ha traducció valenciana moderna: València, Diputació Provincial, 1981.

⁴⁶ *Boletín de la Real Academia de la Historia* XXVIII (1896) 87, i *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* IX (1903) 189-203, respectivament. Del mateix Chabàs (1899): Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos, en *Homenaje a Menéndez y Pelayo*, Madrid, II, 367-382.

Una de les iniciatives més fecundes de l'historiador de Dénia, que havia de reportar un extraordinari servei als estudis regnícoles, fou l'edició de les *Antigüedades de Valencia* del P. Josep Teixidor, apareguda l'any 1895 en dos volums.⁴⁷ L'extensa obra es subtitula justament *Observaciones críticas, donde, con instrumentos auténticos, se destruye lo fabuloso, dejando en su debida estabilidad lo bien fundado*, i tracta amb una rara solvència documental de les institucions de la ciutat des de la conquesta i els edificis de major relleu, procurant en tots els casos la depuració de certes versions repetides, però carents del necessari rigor. El llibre havia restat inèdit, com la generalitat de l'obra de l'eruditíssim religiós, i el Dr. Chabàs, atent sempre a les millors fonts, tan pròxim en això al frare del Setcents, féu una excel·lent edició del manuscrit, llavors propietat de Josep Vives Ciscar, enriquida amb notes, i sobretot amb importants addicions i correccions fruit de les investigacions pròpies de l'arxiver capitular.

La nostra literatura medieval va atraure també l'interés de Chabàs, que li havia de consagrar alguns dels seus treballs més apreciats. En la biblioteca de la catedral de València, ensems amb diversos sermonaris llatins de sant Vicent Ferrer, es conserven quatre volums (els mss. 276, 277, 278 i 279, el segon desaparegut en la guerra del 1936) de sermons en llengua catalana –“escritos en el valenciano, o llámese catalán, de principios del siglo xv”, indica el nostre autor– predicats al Llenguadoc l'any 1416 i copiats pels reportadors que anaven en la companyia del sant. D'aquests reculls del segle XV, aleshores inèdits –han estat publicats entre 1932 i 1988, inicialment pel canonge Sanchis Sivera i després per Gret Schib–, en féu Chabàs una afortunada i valuosa investigació, *Estudio sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer que se conservan manuscritos en la Biblioteca Metropolitana de Valencia*, que es publicà el 1902-1903 a la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*.⁴⁸ L'autor, al qual hem de reconèixer el mèrit d'haver estat el primer estudiós que ha copsat el valor dels textos vicentins per al coneixement de l'excitada societat baix-medieval, hi analitza la tècnica de la predicació de fra Ferrer, els exemples, faules i miracles narrats, la temàtica dels sermons i les notícies històriques incorporades, amb profusió de deliciosos passatges escollits de les peces. Els textos donats a conèixer per Chabàs, d'un sorprenent atractiu literari, serien no-

⁴⁷ València, imp. F. Vives Mora.

⁴⁸ Tiratge a part, Madrid, Tip. de la Revista de Archivos, 1903, 107 pàgs. Sembla que Chabàs hagués planejat ja l'edició d'aquests sermonaris, idea probablement abandonada pel cost elevat de l'empresa; podria interpretar-se això d'una carta dirigida el 21 de setembre de 1900 a Serrano Morales (Bas, *Epistolario Chabàs-Serrano Morales*, núm. 20).

vament comentats per Joan Fuster cinquanta anys més tard, al seu igualment esplèndid *Notes per a un estudi de l'oratória vicentina*.⁴⁹ L'arxiver, que ja abans havia publicat el divertit poema satíric de Jaume Gassull *La brama dels llauradors de l'horta de València contra lo venerable mossén Bernat Fenollar, prevere*,⁵⁰ obra d'interés lexicogràfic dels finals del segle XV, amb un text difícil de fixar, que oferia a l'estudi dels "catalanistes", va traure a llum el 1905 la primera edició crítica de l'*Spill* de Jaume Roig,⁵¹ depurada amb la compulsa del manuscrit únic existent, custodiat a la Biblioteca Vaticana. L'edició va dotada d'una escurpolsa anotació i de nous documents per a la biografia del metge poeta valencià, i la curiositat científica connatural en l'estudiós canonge l'hi féu incloure un comentari dels aspectes mèdics de l'obra de Roig, que redactà Chabret.

Ja hem parlat de l'especial inclinació de l'historiador denier per tot allò vinculat a la conquesta valenciana del segle XIII i a l'ordenació del novell regne. No estranyarà, doncs, que volgués penetrar en la història del dret propi del país en aquella primera època, tema, diu ell amb raó, "más embrollado que un laberinto", al que dedicà el 1902 un llibre substancial, tot i el seu modest volum, la *Génesis del derecho foral de Valencia*.⁵² La identificació del còdex llatí dels Furs de la catedral, una peça única datada als inicis del segle XIV, va ser l'estímul d'aquest estudi, que començà, amb excel·lent mètode, per compilar en un apèndix documental les fonts més significatives per a la formació dels mateixos Furs, a fi de basar-hi l'anàlisi de les qüestions essencials: el nucli primitiu foral o Costum de València –promulgada, segons el parer de Chabàs, els primers mesos de 1240–, i les reformes successives del regnat del Conqueridor, en particular la transcendental de 1261, que va estatuir l'extensió del codi valencià a tot el regne, la traducció del text legal del llatí al català i el jurament reial dels ja denominats *Furs de València* amb el caràcter de llei paccionada, fins a arribar a la compilació definitiva. La *Génesis* suposà entrar en polèmica amb els historiadors del dret Benvingut Oliver i Manuel Danvila,⁵³ sostenidor

⁴⁹ *Revista Valenciana de Filologia* IV (1954) 87-185.

⁵⁰ València, Vives Mora, 1901, 15 pàgs. Era una edició provisional, amb alguns problemes textuais, prèvia a la definitiva que projectava.

⁵¹ Barcelona-Madrid, *Bibliotheca Hispanica*, 1905, XIX + 448 pàgs.

⁵² València, Vives Mora, 1902, 68 + 66 pàgs.

⁵³ Vid. Bienvenido Oliver (1876-1881): *Historia del Derecho en Cataluña, Aragón y Valencia*, 4 vols., Madrid. Manuel Danvila y Collado (1905): *Estudios críticos sobre el origen y vicisitudes de la legislación escrita del antiguo Reino de Valencia*, i *Investigaciones históricas acerca de las Cortes y Parlamentos del antiguo Reino de Valencia*, Madrid. Sobre les reaccions al llibre de Chabàs per part d'ambdós juristes, vid. Bas, *Epistolario Chabàs-Serrano Morales*, núms. 21 i 23.

el primer de la influència de les *Costums de Tortosa* sobre els Furs, i el segon contrari a la celebració de corts del regne el 1261, tot limitant el valor del còdex llatí a més a més. Doncs bé, per provar les virtuts d'aquest treball fonamental en els estudis del dret valencià, que vingué a posar ordre en una matèria de manifesta complexitat, serà prou amb dir que ha estat tingut en compte per tots els especialistes,⁵⁴ amb les esmenes oportunes, i que en alguns punts de discussió, com els dos abans al·ludits, el temps ha donat la raó a Chabàs.

L'obra on posà més esforç el nostre historiador, l'*Episcopologio Valentino*, o almenys la de major ambició, restaria truncada per la seua mort, sobrevinguda a Dénia el 1912. Fou el seu impulsor l'arquebisbe Dr. Guisasaola, i es projectà en tres volums. El primer apareixia el 1909,⁵⁵ i segueix sent utilitzat pel seu rigorós estudi del període paleocristià, amb consideracions sobre el culte de sant Vicent Màrtir, i del domini islàmic, per a acabar amb la conquesta catalano-aragonesa i l'organització de la diòcesi; l'autor va il·lustrar aquest darrer punt amb una font d'excel·lent importància, l'*Ordinatio Ecclesiae Valentinae*, que fou el primer a estudiar. Per al segon tom, que tracta de la cristiandat restaurada en el segle XIII fins al XV, Chabàs féu servir especialment la documentació de la catedral, sense oblidar, alhora que historiava els diferents pontificats, també aspectes ineludibles com les minories ètniques de musulmans i jueus i el cisma d'Occident; l'exposició, però, es talla amb el bisbe Llupià, finat l'any 1427, mancant-hi per tant els governs d'Alfons i de Roderic de Borja, d'acord amb el pla previst, i presenta en ocasions una acumulació de fonts, no sempre analitzades, reveladora de la tensió de l'autor, en precari estat de salut, per tal de donar terme al llibre. El canonge Olmos assegura que "muy contados días antes de expirar aún entregó al impresor el último pliego corregido del *Episcopologio*,⁵⁶ però allò cert és que la impressió no va arribar a fi, i sols en resten alguns escassos exemplars, inacabats, del dit volum segon.⁵⁷ Bé que l'obra siga incompleta, constituïda en part per una compilació de treballs anteriors, amb col·laboracions d'altres, segons el testimoni de Sanchis Sivera,⁵⁸ ha de considerar-se com la de major den-

⁵⁴ Vid. Mariano Peset Reig (1971): Observaciones sobre la génesis de los Fueros de Valencia y sobre sus ediciones impresas, *Ligarzas 3*, València, 47-84, esp. p. 49.

⁵⁵ València, Vives Mora, XVIII + 400 pàgs.

⁵⁶ Olmos, *op. cit.*, 21.

⁵⁷ N'existeix un exemplar, sense portada, interromput a la p. 336, a la Biblioteca Valenciana, de València, *Fons Nicolau Primitiu*, i alguns més en biblioteques particulars de la ciutat. Estampava el volum la impremta Hijos de F. Vives Mora.

⁵⁸ *La Diócesis Valentina*, 15.

siat de Chabàs, on vessà els fruits d'una vida d'investigador, i és de plànyer que no haja arribat als lectors el tom al·ludit.

Per a acabar aquesta exposició, recordem encara una iniciativa de Roc Chabàs destinada a prestar un gran servei als estudis històrics dels països que formaren la Confederació catalano-aragonesa. L'historiador barcelonès Francesc Carreras i Candi –del qui havia partit la idea–, amb Eduardo Ibarra y Rodríguez, catedràtic de la Universitat de Saragossa, i el canonge valencià, en representació, respectivament, de Catalunya, d'Aragó i del regne de València, foren els promotors d'un primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, que s'havia de reunir a València el 1906.⁵⁹ El projecte, però, va ser ajornat, i l'assemblea tingué lloc finalment a Barcelona dos anys després, en ocasió del seté centenari del naixement del rei Jaume I. València seria la seu del III Congrés, l'any 1923, on es va recordar el paper d'iniciador de Chabàs, prosseguint la sèrie de reunions fins al moment present.

Hem procurat glossar, segurament amb menor fortuna del que mereix el tema, l'obra de medievalista de l'historiador de Dènia. Ell va ser, deïem en començar, home clau de la moderna historiografia valenciana. Posà fonaments insubstituïbles en multitud de grans qüestions, on fou ell el qui descobrí i va publicar els documents essencials, o en va oferir sensates revisions crítiques, o cridà en darrer terme l'atenció dels estudiosos envers els camps d'interés. Esperit ordenat i pràctic, amb un elevat escrúpol professional i la consciència de servei a la cultura del país, Roc Chabàs assentà un edifici científic del que som, a desgrat de la diversitat d'èpoques i escoles, encara deutors. No errava J. Ernest Martínez Ferrando quan, en una valoració de la producció històrica valenciana, traçada fa ara tres dècades, escrigué que la seua figura “guanya relleu i qualitat amb el temps”.⁶⁰

⁵⁹ Vid. *Primer Congreso de Historia de la Corona de Aragón. En Valencia, 17 a 24 Julio 1906. Reglamento*, València, Vives Mora [1906], 15 pàgs. Cf. Bas, *Epistolario Chabàs-Serrano Morales*, núm. 29, carta a Serrano, del 13-setembre-1905, on l'arxiver comunica a l'amic bibliòfil la seua marxa a la reunió preparatòria de Lleida. Chabàs pronuncià conferències de propaganda del Congrés a la societat *Lo Rat Penat*, a València, com feien també Carreras, a Barcelona, i Ibarra, a Saragossa (Primer Congreso histórico de la Corona de Aragón en Valencia, *Almanaque de Las Provincias* per al 1906, València 1905, 93-94, nota informativa sense signar, probablement d'ell mateix).

⁶⁰ Vegeu el seu pròleg a la 1.ª ed. de la *Història del País Valencià*, I, a càrrec de M. Tarredell i M. Sanchis Guarner, Barcelona, Ed. 62, 1965, 10.